

KRONIEK

TIJDSCHRIFT HISTORISCH AMERSFOORT

JRG 20 · NR 3 SEPTEMBER 2018

**Langestraat 76
opnieuw bekroond**

NIEUWS

Monumenten veilig

De 152 monumentale panden van Stadsherstel Mid-den-Nederland in Amersfoort en Utrecht zijn overgenomen door MHM Onroerend Goed. De komende tien jaar zijn deze daarmee veilig. Voorbeelden zijn de synagoge, het Mondriaanhuis, verschillende muurhuizen en Langestraat 76 (zie pp 4-5).

Musiom

Amersfoort heeft een nieuw museum aan Stadsring 137, hoek Hendrik van Viandenstraat. Het is een initiatief van Hans van Horck en is bedoeld voor kunstenaars geboren in de jaren vijftig. De eerste exposanten zijn Anita Duijf, Hans van Horck, Theo Koster, Marianne Naerebout en Jacques Tange. Geopend zo 12-17 uur, vanaf 13 oktober elke vr-zo.

ANNETTE KEMPERS

Schatten van Amersfoort

De openingshandeling van de jubileumexpo van de Oudheidkundige Vereniging Flehite was de overhandiging van een 18e-eeuwse houten schooltas door conservator Gerard Raven. Links OVF-voorzitter Jelle Hekman, midden Ina Loovers, directeur Archief Eemland.

BEREND SPOELSTRA

Heilige huizen

De wandelgids *Heilige huizen* kreeg warme belangstelling in de pers. Op de presentatie kregen alle gidsen van het Gilde en exemplaar. Van links naar rechts: Piet Jonkman (Stichting Flehite Publicaties), auteurs Gerard Raven en Jacques Koekoek, fotograaf Jos Stöver, vormgever Ronald Boiten.

Verbouwing

Museum Flehite trekt nog steeds veel bekijks met het herstel van de kademuren. Vooral het wegbreken van de fundering onder de uitbouw op de hoek wekte verrassing: valt het nu niet om? De eerste damwand is nu bekleed met een betonnen kraag, waarna de bakstenen kunnen worden geplaatst. Intussen is Van de Burgt & Strooij begonnen met het herstel van alle kozijnen. Van buiten zijn alleen de steigers te zien.

INHOUD

4 Geveltop
Langestraat 74

6 Erfgoedstad

8 Modern
pelgrimeren

10 Capittel van
Sint-Joris

12 Nieuwe leden
van de OVF

14 Classis
Amersfoort

16 Museumles
op school

18 Wandtapijt
De Cneudt

20 Malenzegel
21 De fascinatie
22 De schenking
23 Nieuwe boeken
24 Agenda

Langestraat 76 opnieuw bekroond

Toen in 1903 de steigers rond het nieuwe winkelpand van de gebroeders Hamers waren weggenomen zullen de Amersfoorters daarvan hebben opgekeken. En nu kan dat opnieuw, omdat de geveltop is gereconstrueerd.

door COR VAN DEN BRABER

Rond 1895 deed zich op het gebied van vormgeving een aantal ontwikkelingen voor. Een nieuwe stijl had voet aan de grond gekregen op het gebied van het decoreren van gebruiksvoorwerpen, huisraad, typografie, bouwornamenten enzovoort. Deze bediende zich van bloemen- en plantenmotieven, gebogen vormen, asymmetrie en vooral bewegingen die aan een zweepslag doen denken. In Frankrijk spreekt men van Art Nouveau en in Duitsland heet het Jugendstil. Deze vormgeving heeft overigens maar enkele tientallen jaren gebloeid.

De Amersfoortse architect Herman Kroes (1864-1952) moet deze volstrekt nieuwe vormen met instemming hebben verwelkomd. De mogelijkheden die hem geboden werden, zou hij bij Langestraat 76 volledig benutten. Niet dat hij vanaf dat moment in al zijn latere werk blijkt zou geven van de nieuwe vormgeving. Hij keerde weer terug naar de manier van werken waarmee hij vertrouwd was.

Hemels

Bijna tien jaar eerder had Herman Kroes in de Langestraat ook al een winkel gebouwd met op de verdieping een etalage, op nr. 63. Langestraat 76 had eveneens dat element gekregen, maar daarmee houden de overeenkomsten op. Aan de voorgevel van het huidige Grand Café Hemels naast de Lutherse Kerk is nog een reeks klassiek georiënteerde details te zien: een fronton, obelisk, pilasters, kroonlijsten enz. Bij het voldoen aan de opdracht voor het gebouw van Hamers zou de architect deze uitgangspunten verlaten.

Het natuursteen met de kenmerkende Jugendstildetaillering

Het warenhuis van Hamers kan dan ook worden gezien als een bijzondere loot aan de architectuurstam van Kroes.

ALLE REGISTERS OPEN

De opgave hield een volledig omvattend gebaar in van de hoek Langestraat-Zevenhuizen-Hof. Vanaf de bescheiden bebouwing aan de winkelstraat bediende Kroes zich in een paar stappen rechtsom naar de gebouwen aan de Hof die wat hoger waren. De grote vensteropeningen kregen op de verdieping lichte roeden. Een tegeltableau aan de Langestraat, een vergaarbak aan Zevenhuizen en stalen lateien met rozetten en klinknagels bevestigden de nieuwe stijl.

Op de tweede verdieping keert echter de traditionele ambachtelijkheid van Kroes terug: houten kozijnen en ramen, rode baksteen en gemetselde segmentbogen. Maar daarboven trok de architect alle Jugendstilregisters open. Als flankering van de gemetselde pylonen met hun hardstenen beëindigingen werden consoles geplaatst, eveneens van hardsteen. Deze hebben de bij uitstek gebruikelijke zweepslagvorm en afwerking, met de spreekwoordelijke beweeglijke Schwung.

VERLIES EN HERSTEL

Waarschijnlijk in de jaren vijftig van de vorige eeuw is deze speelse bekroning met de hoger opgaande onderdelen in zijn geheel weggenomen. Kennelijk achtte men de veiligheid van de passanten niet langer gegarandeerd. De teloorgang betekende een kolossaal verlies aan monumentale waarde. Het is dan ook goed dat de huidige eigenaar het plan opvatte de verloren geraakte elementen terug te brengen. De bewaard gebleven ontwerp tekening van Kroes bevatte voldoende stellingen om een betrouwbare reconstructie te maken. Het plan gaf een redelijke indruk van wat de architect voor ogen stond met de vorm van de consoles, ondanks de betrekkelijk kleine

Het winkelpand in zijn oorspronkelijke gedaante, in 2008 en na de restauratie (2018).

Cor van den Braber was van 1972 tot 2002 hoofd bureau Monumentenzorg in Amersfoort.

schaal, 1:100. Deze onderdelen werden uit hardsteen gehakt door Serge van Druten en Stide Vos, naar summiere handschetsen. De kleur contrasteert naar behoren met de vernieuwde baksteen. Dit materiaal werd op geslaagde wijze 'na-gebakken'.

Opnieuw kan Amersfoort met voldoening opkijken naar de Jugendstil-gevelbekroning, zoals die in de zomer van dit jaar het stadsbeeld heeft verfraaid.

Opdrachtgever: Stadsherstel Amersfoort IBV
ontwerp en begeleiding: Cor van den Braber
uitvoering: Van de Burgt & Strooij, bouw- en restauratiebedrijf

beeldhouwwerk: Serge van Druten en Stide Vos

In de *Kroniek* van september 2016 werd eerder bericht over andere aspecten van de restauratie van dit pand. ●

De consoles werden met zorg vormgegeven door Serge van Druten (links) en Stide Vos (rechts).

Amersfoort erfgoedstad

In het Europees Jaar voor het Cultureel Erfgoed biedt Amersfoort een interessant en gevarieerd programma voor de erfgoedliefhebber. Bovendien zet het de bijzondere positie van Amersfoort als vestigingslocatie voor erfgoedorganisaties in de schijnwerpers.

door FRANCIEN SNIEDER

Het jaar waarin het cultureel erfgoed centraal staat is nu voor de helft gevorderd en er hebben al diverse activiteiten plaatsgevonden. Deze zijn in de meeste gevallen een initiatief van de Amersfoorters zelf, soms ondersteund door de gemeentelijke organisatie. Ook vinden er evenementen plaats die toch al georganiseerd worden maar dit jaar onder de paraplu worden gebracht van het Erfgoedjaar, om op die manier nóg meer aandacht te krijgen. Dit zijn bijvoorbeeld de Open Monumentendagen en de Nationale Archeologiedagen.

‘IDEALE VESTIGINGSLOCATIE’

Het bijzondere jaar 2018 wordt door Amersfoort aangegrepen zich te profileren als erfgoedstad. En dit begrip is niet zo maar uit de lucht gegrepen. Op de eerste plaats is Amersfoort een gemeente boordevol erfgoed met haar mooie en intacte middeleeuwse binnenstad. Op de tweede plaats bevinden zich veel erfgoedinstellingen in de stad. En dat aantal is de laatste jaren flink gegroeid. Van oudsher huist de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in Amersfoort, die na het samengaan met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) vormt. Sinds 2009 is deze gevestigd in het opvallende gebouw van architect Baldeweg aan het Smallepad. Het Nationaal Restauratiefonds heeft zich onlangs in Amersfoort gevestigd. Directeur Kees-Jan Dosker verwoordt zijn enthousiasme over Amersfoort als thuisstad: ‘Centraal in het land en te midden van monumenten en andere erfgoedorganisaties is het uit praktisch oogpunt een ideale vestigingslocatie’. (bron: <https://www.amersfoortbusiness.com>)

‘ONMISBARE BOUWSTEEN’

Het inzicht dat erfgoed een belangrijk onderdeel van de samenleving is, dringt steeds beter door tot bestuurders en beleidsmakers. ‘De verbindende kracht van erfgoed’, zo heet het in *Erfgoed telt : de betekenis van erfgoed voor de samenleving*. Dit is een stuk van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap dat recent op initiatief van het nieuwe kabinet is geschreven. Erfgoed wordt hierin omschreven als een onmisbare bouwsteen, die de identiteit van een stad gezicht geeft. Het draagvlak voor erfgoed blijkt groot onder Nederlanders. Het is belangrijk erfgoededucatie te verankeren in het onderwijs: breng leerlingen in contact met erfgoed, laat bijvoorbeeld eens een archeoloog vertellen in de klas.

GESCHIEDENIS VAN DE PLEK

Susan Lammers, directeur van de RCE, zegt in een interview: ‘Alles heeft een verhaal, een geschiedenis waar mensen een rol in hebben gespeeld. En als je dat weet, verbind je je op een andere manier met zo’n plek. Dan ga je er zorgvuldiger mee om.’ Ook vertelt zij over de geschiedenis van de plek waar nu het RCE-gebouw staat. Je ziet hier de ontwikkelingsgeschiedenis van de boerderijen die daar gevonden zijn (dus de agrarische periode) naar de koekjesfabriek (de tijd van de industrialisatie) naar het kantoor van de rijksdienst (de diensteneconomie). (bron: <https://www.amersfoortbusiness.com>)

Belangrijk evenement in het kader van het jaar voor het Cultureel Erfgoed is het Nationaal Monumenten Congres, waar alle erfgoedprofessionals en landelijke organisaties/bedrijven bijeenkomen. Het wordt in november in Amersfoort gehouden en biedt een goede kans Amersfoort als erfgoedstad breed onder de aandacht

Burgemeester Lucas Bolsius met Aagje van Amersfoort.

Aagje opent de voordeur van het nieuwe pand.

Bezoekers bewonderen Aagje.

Uitleg over skeletonderzoek.

Aan de slag met scherven en tegels.

Nieuw Centrum voor Archeologie

Onder trompetgeschal overhandigde burgemeester Lucas Bolsius op 12 juni de sleutel van Westsingel 46 aan Aagje van Amersfoort, die vanaf die tijd het pand bewoont. Zij slijt een groot deel van haar dag voor het raam en trekt daar flink de aandacht van het langskomend publiek.

Aagje van Amersfoort is de reconstructie van een skelet dat bij archeologisch onderzoek is gevonden op de begraafplaats bij de Sint-Rochuskerk van hofje De Armen de Poth. Sint Rochus is de patroonheilige van de pestlijders. Aagje - de naam is fictief - is waarschijnlijk gestorven aan de pest. Ze was pas 25 jaar. (Zie verder *Kroniek* juni 2016).

De Open Dag op 13 juni was drukbezocht. Kinderen konden zelf een reconstructie van een gezicht maken, van scherven een potje in elkaar puzzelen en middeleeuwse spelletjes doen. Volwassenen bezochten de werkplaatsen en luisterden naar verschillende korte lezingen.

Tijdens de Open Monumentendagen (8-9 september) en tijdens de Archeologiedagen (12-14 oktober) zullen op Westsingel 46 verschillende van deze activiteiten opnieuw op het programma staan.

Voor specifiek archeologische evenementen kijk ook op www.scheplog.nl

te brengen. Dit zijn dan vooral professionals, maar ook onder erfgoedliefhebbers groeit de bekendheid van Amersfoort als stad die rijk is aan monumenten. Een gemeente die de naam erfgoedstad met volle overtuiging kan dragen!

Francien Snieder is stadsarcheoloog van Amersfoort.

Houd voor de evenementen van het Jaar voor het Cultureel Erfgoed de website in de gaten. Deze wordt steeds aangevuld met actuele en nieuwe activiteiten: <https://www.amersfoort.nl/bericht/europees-jaar-voor-het-cultureel-erfgoed.htm> ●

Modern pelgrimeren

Het Geertje Arendspad is een modern pelgrimspad van Nijkerk naar Amersfoort. Het thema van de 18 kilometer lange tocht is ‘Op zoek naar thuisgevoel’. Het is vernoemd naar het meisje dat aan de wieg stond van de pelgrimage naar onze stad.

door JOANNE FOKKEMA

Het bekende Mirakel van Amersfoort ligt aan de basis van deze route die bijna een jaar bestaat. Het contrast kan echter niet groter zijn, wanneer ik op een van de warmste julidagen het Geertje Arendspad loop. Het was namelijk hartje winter 1444 toen Geertje Arends vertrok vanuit het nog jonge stadje Nijkerk (stadsrechten in 1413). In Amersfoort zou zij intreden bij de Agnietenzusters van het convent aan de Herenstraat, hoek Zuidsingel.

**Mirakelschilderij:
Griet Alberts vindt
het Mariabeeldje van
Geertje Arends, circa
1525.**

JOANNE FOKKEMA

Museum Nijkerk was in Geertjes dagen een gasthuis.

Startpunt van deze pelgrimstocht is Venestraat 16, nu Museum Nijkerk. Eerder was het de Latijnse school en in de Middeleeuwen gasthuis van armen, zieken en pelgrims. De muurankers herinneren aan het jaar waarin dit pand een tabakspakhuis werd, tijdens de bloeiperiode van de tabaksteelt in de stad.

JOODSE BEGRAAFPLAATS

Eenmaal Nijkerk uit, met de circa 50 meter hoge Foorstse torens van Vathorst in het vizier, voert de wandeling langs veld en bos, wilgen en weides, pleisterplaats en

JOANNE FOKKEMA

OUDE-KATHOLIEKE PAROCHIE H. GEORGIUS

mijmerplek. Deze route laat de wandelaar nadenken over het veranderende landschap, de betekenis van thuis en brengt hem langs soms onbekende pareltjes.

Zo loop ik vlak vóór Nijkerkerveen bijna ongemerkt langs de Joodse begraafplaats. Nooit geweten dat die hier was! Door het hek is een glimp te zien van de 170 staande en liggende zerken. Dit stukje grond deed sinds 1760 dienst als begraafplaats en was aangekocht door joden uit Nijkerk; de joodse gemeenschap aldaar was groot. Hé, de Van Rootselaarstraat! Een bekende Amersfoortse naam, ook de naam van de katholieke oprichter van de Oudheidkundige Vereniging Flehite en het museum.

AMERSFOORT IN ZICHT

Wanneer ik vanuit het buitengebied de Onze-Lieve-Vrouwetoren zie, realiseer ik me opeens dat Geertje die helemaal nog niet gezien kon hebben. De torenspits die ook op het mirakelschilderij te zien is, werd pas rond 1470 voltooid. Hoe dichterbij de stad, hoe meer Geertje twijfelde. Niet aan haar geloof of keuze, maar over het eenvoudige Mariabeeldje dat zij bij zich had. Het stenen reliëf van Sint-Bonifatius op de Columbusweg, hoek Van Randwijcklaan, zou haar niet gerustgesteld hebben. Het is in 1961 gemaakt door Pieter en Romualda Bogaerts, vergezeld door een prachtig 'thuis'-citaat.

DROOM

Toen Geertje de grote stad zag besefte ze pas hoe nietig het Mariabeeldje was dat zij de klooster wilde geven. De schaamte won het en Geertje gooide het in de gracht, vlak voordat ze de stad binnenging. Daar vond de eveneens uit Nijkerk afkomstige Griet Albert Gijsen het onder het ijs, nadat Maria drie keer in een

JOANNE FOKKEMA

Joodse begraafplaats, Nijkerkerveen.

JOANNE FOKKEMA

Plaquette in de vorm van een pelgrimsteken in de stadsmuur.

droom was verschenen. In de tweede stadsmuur bij de Sint-Annastraat herinnert een pelgrimsteken hieraan. Net als op het mirakelschilderij is ook hier niet Geertje maar Griet afgebeeld.

PELGRIMS

Bij de Kamperbinnenpoort ging Geertje naar haar nieuwe thuis aan de Zuidsingel. Onze tocht gaat door de poort en door de historische binnenstad. Het eindpunt: de Onze-Lieve-Vrouwetoren. Daar in de kapel vond het Mariabeeldje van Geertje haar thuis. De wonderen brachten een stroom van pelgrims op de been uit Amsterdam, Kampen, Utrecht, Deventer enzovoort. Al in 1445 stemde het stadsbestuur in met een jaarlijkse processie voor de Maria van dit mirakel. Met de inkomsten kon de bouw van de kapel en van onze beroemde stadstoren worden gefinancierd. De toren die voor zoveel Amersfoorters symbool staat voor thuis.

Gevoed door de tocht van Geertje eeuwen eerder, door vragen, mijmeringen en herinneringen, is deze bijzondere pelgrimswandeling ten einde.

www.gelukkigerwijspad.nl

Gelukkigerwijspad

Het Geertje Arendspad is onderdeel van het Gelukkigerwijspad. Wat betekent Geertje Arends voor Wilco Kruijswijk, bedenker van dit pelgrimspad: 'Het Gelukkigerwijspad bouwt voort op de oude, Amersfoortse pelgrimstraditie en dan mag Geertje Arends niet ontbreken! Zij is tenslotte "verantwoordelijk" voor alle mirakels! Het is bijzonder dat zowel Geertje als Griet, die het beeldje bevrijdt uit het ijs, zo'n kleine rol spelen in het verhaal. Dat laat dan volgens mij zien dat ook kleine, onachtzame handelingen (beeldje in water gooien) grootse dingen teweeg kunnen brengen.'

Joanne Fokkema is vrijwilliger collectiebeheer bij Museum Flehite.

Het Capittel van Sint-Joris

Toen het Capittel van Sint-Joris in 2012 het 675-jarig jubileum vierde, ontbrak een jubileumboek. Maar dat gaat er komen! Op 6 oktober aanstaande wordt het boek gepresenteerd in de Sint-Joriskerk. Hierbij een voorproefje.

door FRED VAN KAN

Het Capittel van Sint-Joris werd in 1337 opgericht als vereniging van *kanunniken*, die tot doel had het verzorgen van het koorgebied in de Sint-Joriskerk. Zij loofden God en baden voor het heil van de wereld. Het gebed bestond uit acht getijden, zoals die ook nu nog in de kloosters worden gebeden of gezongen en die het grootste deel van de dag bestrijken.

HET ENIGE

In de middeleeuwen kende ons land 43 kapittels. Die zijn vrijwel allemaal verdwenen, de meeste al bij de Reformatie van 1579 en die er nog waren werden door Napoleon afgeschaft. Alleen het Amersfoortse Capittel van Sint-Joris overleefde alle stormen en bestaat nog steeds. Maar de rol is een heel andere dan in de middeleeuwen. Kerkelijke diensten in de Sint-Joriskerk houdt het kapittel niet meer. De opbrengsten waarmee ooit de kanunniken in hun levensonderhoud konden voorzien, worden nu gebruikt voor enkele specifieke charitatieve doeleinden. Het Burgerweeshuis ontvangt ieder jaar 3/5 daarvan, de Vrienden van de Sint-Joriskerk ontvangen 2/5 ten behoeve van de instandhouding van de kerk.

ÉÉN GOEDE DAAD

In de tijd dat het kapittel werd opgericht, was Amersfoort een stad van toenemende politieke en economische betekenis. Bij haar status paste een parochiekerk waaraan een kapittel was verbonden. Daar spande het stadsbestuur zich voor in. Zo zouden niet alleen de kerkelijke diensten met meer luister gevierd kunnen worden, maar werd ook een instituut in het leven geroepen dat voor het zielenheil van de Amersfoorters kon bidden en zo hun verblijf in het vagevuur kon bekorten.

De stad had voor de stichting van een kapittel de

Café Onder de Linde, de enige bewaard gebleven kanunnikenwoning, gebouwd kort na de stadsbrand van 1520.

Utrechtse bisschop nodig, want alleen hij kon een kapittel in het leven roepen. Bisschop was in deze jaren Jan van Diest, een machteloze figuur, omdat hij voortdurend in geldnood verkeerde. Kroniekschrijver Beka zegt van hem dat hij maar één goede daad verrichtte en dat was de oprichting van het Amersfoortse kapittel.

VERHUURDER EN LANDEIGENAAR

Bij de oprichting werd het kapittel van genoeg onroerend goed voorzien, zodat daaruit tien kanunniken onderhouden konden worden, de *deken* (voorzitter) meegerekend. Ook het gebied dat wij nu kennen als de Papenhofstede werd toen verworven. Daar werden de huizen van de kanunniken gebouwd. Die huizen zijn inmiddels allemaal verdwenen, op één na; daarin is café Onder de Linde gevestigd.

De bedragen die de kanunniken in de middeleeuwen betaalden als huur voor het gebruik van hun huis waren gefixeerd; er werd geen rekening gehouden met inflatie. Zo kon het gebeuren dat de verre opvolgers van de kanunniken als bezitters van percelen aan de Papenhofstede in de twintigste eeuw jaarlijks bedragen tussen de 1 en 2 gulden verschuldigd waren aan het kapittel. Op dat moment was niemand zich er nog bewust van dat de eigenaar van de grond het kapittel was en niet degene die het perceel op dat moment in handen had. Men zag de betaling hooguit als een oude verplichting van de eigenaar aan het kapittel.

Dat gold ook voor verschillende percelen elders in en buiten de stad die het kapittel in de loop van de tijd had verworven en vervolgens verhuurd. Sommige landrijen bleven bijzonder lang in handen van de kanunniken. Gronden te Nederzeldert van 1411 tot een ruilverkaveling in 1953. De Stadskampen maar liefst van 1411 tot in 1989 (gelegen onder Stoutenburg ten zuidoosten van de Barneveltsebeek, waar die onder de A28 doorloopt).

CONCURRENTIE

Ongeveer tweeëneuhalf eeuw verzorgde het kapittel niet alleen de koordienst in de Sint-Joriskerk, maar ook alle andere diensten. Dit gebeurde omdat bij de oprichting de pastoor was opgenomen in het kapittel. Dat betekende ook dat voor het stichten van kapellen en kloosters het kapittel toestemming moest geven. Dit zou immers tot vermindering van inkomsten kunnen leiden, bijvoorbeeld omdat wat werd geofferd aan collectes in kapellen niet in de parochiekerk werd afgedragen. Het was vooral de Onze-Lieve-Vrouwekerk met haar beroemde Mariabedevaart die voor concurrentie zorgde; daarom werden met de broederschap die deze kerk beheerde gedetailleerde afspraken gemaakt.

NIEUWE BESTEMMING

Toen de Reformatie in 1579 ook in Amersfoort werd doorgevoerd, kwam aan het religieuze functioneren van het kapittel een einde. De priester-kanunniken werden vervangen door protestantse zonen uit de elite, die daarmee een aardig neveninkomen verwierven. Overigens was toen nog maar van vijf canonica porties sprake, drie voor kanunniken en een dubbele portie voor de deken. Door toedoen van de Sint-Joriskerk werd het patroon van inkomen voor de elite al spoedig doorbroken. Vanaf 1632 gaf het stadsbestuur een canonicaat permanent in handen van de kerk om de financiële positie daarvan te verbeteren. Een ander canonicaat kwam in 1669 in handen van de Armen Noodhulp door een actie van een kanunnik die er ten behoeve van de armen afstand van deed. Die instelling kreeg er in 1715

Oprichtingsakte van het kapittel.

HET UTRECHTS ARCHIEF, BISSCHOPPEN VAN UTRECHT 141

en 1807 nog een portie bij, zodat er in het begin van de negentiende eeuw nog maar één 'particuliere' kanunnik was. Toen die in 1818 overleed ging zijn canonicaat over op de Sint-Joriskerk. Daarmee was de huidige verdeling van de opbrengst bereikt. Ondertussen was het dekenambt al sinds 1715 waargenomen door de zo geheten eerste Amersfoortse burgemeester.

SPRINGLEVEND

Keizer Napoleon besloot in 1811 tot opheffing van de nog bestaande Nederlandse kapittels. Ook het Amersfoortse kapittel vreesde daarvoor en de rentmeester keerde geen jaarlijkse canonica porties meer uit. Wel bleef hij de renten en pachten innen. Pas in 1851 werden de uitkeringen hervat (met terugwerkende kracht). Een jaar later kwam het kapittel voor het eerst

JOS STÖVER, ERFGOEDFOTO.NL

De Sint-Joriskerk, tot in 1579 zetel van het kapittel van Sint-Joris.

weer in vergadering bijeen en wel in de samenstelling die het nu nog steeds heeft: naast de burgemeester als deken twee kanunniken namens het Burgerweeshuis en twee namens de Sint-Joriskerk. Vermeldenswaard ten slotte is dat het kapittel in 1994 voor het eerst een vrouw als deken kreeg, in de persoon van burgemeester Annie Brouwer-Korf.

Fred van Kan was directeur van Archief Eemland en is nu directeur van het Gelders Archief.

Fred van Kan, *Het Capittel van Sint-Joris te Amersfoort: een geschiedenis van "Eerwaardige wijze ende seer beminde heeren"* (Hilversum, Verloren, 2018) isbn 978 90 8704 743 6, ca. 240 pp, ca €25,- ●

Twée nieuwe leden

De Oudheidkundige Vereniging Flehite bestaat 140 jaar. Daarover ging het vorige nummer. Maar wie zijn er eigenlijk lid en waarom? Enkele voorbeelden.

Joanne Fokkema

Tijdens mijn studie Nederlandse Letterkunde raakte ik gefascineerd door de kunst en cultuur van de zeventiende eeuw. Doordat ik mijn plekje vond als vrijwilliger collectiebeheer bij Museum Flehite, verschoof mijn interesse naar Amersfoort, maar wel naar een langere periode. Al ligt mijn hart nog steeds in de zeventiende eeuw, ik heb me nu ook laten boeien door de rijkdom van 759 jaar stadsgeschiedenis, zoals de moderne kunst. Via een cadeaulidmaatschap ben ik lid geworden; nu ben ik zelf OVF-lid. Dat kan niet anders als liefhebber van Amersfoort!

Mede dankzij de lezingen hoor ik zoveel interessante dingen over uiteenlopende onderwerpen! Zoals de spannende vragen waar je als zilversmid mee te maken krijgt bij het restaureren van joodse zilver. Of het boei-

Dat kan niet anders als liefhebber van Amersfoort

ende verhaal van onze naoorlogse stadsarchitectuur. Als redactielid van de Kroniek denk ik mee over dit tijdschrift en schrijf ik artikelen, zoals over de restauratie van een nieuw schilderij. Op dit moment maak ik heel praktisch foto's van prenten van de stad Utrecht. Deze prenten van de vereniging gaan we veilen. Ik hoop dat dit de OVF een mooi bedrag oplevert voor nieuwe aankopen van prachtige kunst.

EP DE RUITER

600e lid

De Oudheidkundige Vereniging Flehite groeit! Onlangs is het 600e lid ingeschreven: mevrouw M.C. Lagrand. Ze kreeg bloemen en een boekenbundel bestaande uit alle recente uitgaven van de Stichting Flehite Publicaties. Hebt u zelf belangstelling voor het lidmaatschap of kent u iemand daarvoor: www.historisch-amersfoort.nl

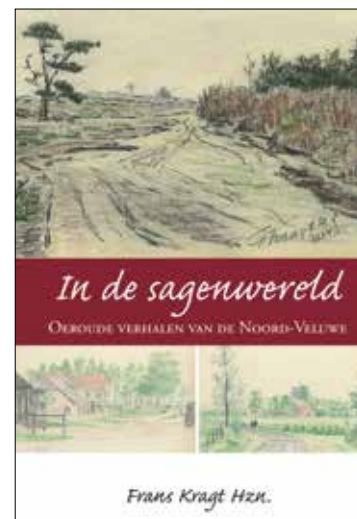
Annelies Meijnhardt

Mijn betovergrootvader Herman Kragt (1845-1930), mijn overgrootvader Frans Kragt Hermanszn (1879-1974) en mijn opa Johan Kragt (1905-2008) waren allemaal lid van de OVF. Ze staan op de foto hieronder. In 2015 zijn de verhalen die mijn overgrootvader had verzameld alsnog gepubliceerd, met zijn eigen tekeningen.

Samen met mijn opa heb ik al vroeg Museum Flehite bezocht. Toen hij 102 was geworden, heb ik de OVF bericht dat ik zijn lidmaatschap zou voortzetten tot zijn overlijden en het dan zelf zou vervolgen. Een 'eeuwenlang' lidmaatschap!

Een 'eeuwenlang' lidmaatschap

Ik vind het leuk dat één van de 203 voorwerpen die zij in de loop der jaren hebben geschonken aan Museum Flehite op de tentoonstelling te zien is in het Eemhuis (zie p. 24). Het is een merklap van het Amsterdams weesmeisje Elisabeth Frederiks uit 1763.

Onzichtbaar en toch onmisbaar

Onlangs zijn de zes Utrechtse regionale vergaderingen van de Protestantse Kerk in Nederland samengevoegd tot één classis Utrecht. Het einde van een tijdperk, maar ook veel kerkmensen kunnen zich er niets bij voorstellen. En toch kon het niet zonder.

door GERARD RAVEN

Tussen plaatselijke kerken en de synode zit nog een bestuurlijke schakel, de classis. Dit idee dateert al van de eerste landelijke vergadering, het Convent van Wezel in 1568/1571. De classis moest toezicht houden op het beroepen van predikanten, ingrijpen als een dominee de fout inging en leden afvaardigen naar de synode.

NIET IN UTRECHT

Inderdaad kwamen er vanaf 1588 classes, maar Utrecht heeft er lang op moeten wachten. Dat kwam doordat de twee hervormde gemeenten in de hoofdstad heel verschillend dachten over de invulling van het kerkelijk leven. Bovendien waren er vaak wrijvingen met de Staten van Utrecht, die opvallend veel over kerkelijke zaken te zeggen hadden. Wel werd in 1606 de eerste *particuliere* (provinciale) synode gehouden. De rapporten en klachten stemden niet vro-

De Kapel van Coelhorst. Gravure door Hendrik Spilman naar Jan de Beyer, 1792

lijk: de calvinisten van Bunschoten werden nageroepen door doopsgezinden dat zij naar een valse kerk gingen, Leusden accepteerde een dominee die was weggestuurd uit de stad Utrecht en de katholieken hielden op veel plekken nog gewoon hun missen. In het gewest waren er ook veel remonstranten te vinden.

ALSNOG CLASSES

De synode van Dordrecht haalde in 1619 de teugels stevig aan. Nog datzelfde jaar kwam weer een provinciale synode van Utrecht bijeen. Tien predikanten werden afgezet wegens remonstrantse ideeën of wangedrag, waaronder die van Bunschoten en Woudenberg. Ook werden nu drie classes ingesteld. Die van Amersfoort liep door tot Woudenberg, Zeist, Zuilen bij Utrecht en zelfs tot Ankeveen (Noord-Holland). Pas in de 19e eeuw zou dit Amersfoort en randgemeenten worden, volgens de vuistregel van een halve dagreis.

Terwijl een provinciale synode jaarlijks vergaderde kwam de classis driemaal ter paar bijeen. Alle predikanten werden verwacht, plus een ouderling uit Amersfoort en een namens de dorpen. De taken waren nu uitgebreid: ook leer en tucht, jaarlijkse visitatie, oplossen van voorgelegde plaatselijke problemen en beroepsinstantie. De Sint-Joriskerk was tot dan toe vrij onafhankelijk geweest en merkte dit dus goed. Daarnaast bleef de grote invloed van het stadsbestuur op benoemingen onder het motto 'Wie betaald bepaalt'.

SCHOOLMEESTERS

Een kijkje in het hervormde classisarchief in Het Utrechts Archief leverde nog wat interessante nieuwe inzichten op. Niet alleen dominees, ook schoolmeesters moesten examen doen voor de classis en de drie formulieren van enigheid tekenen. Zij lazen immers voor in diensten waarvoor geen predikant beschikbaar

was en waren ook voorzanger. Maar de classis deed nog meer: al in 1625 kreeg een predikantsweduwe wat geld en in 1844 werd een Weduwenbeurs ingesteld, die zeker tot 1970 bestond. Vanaf 1649 gaf men ook steun aan noodlijdende kerken.

ONDER DE MODDER

En dan nog een taak op plaatselijk niveau. Vanaf 1655 regelde de classis de diensten in de Kapel van Coelhorst in het katholieke Hoogland-West en gaf daar ook armenzorg. Hiervoor betaalde men eerst een *proponent* (net afgestudeerde theoloog) en daarna moesten de predikanten uit de omgeving volgens rooster voorgaan en catechisatie geven. De katholieke kapelmeesters pleegden stilzwijgend sabotage. In 1663 vierden boerenknechten zelfs carnaval in de kapel, die in chaos en onder de modder werd achtergelaten. De Hooglanders weigerden ook mee te betalen aan het herstel van de kapel na een verwoestende storm in 1747; dat kon pas twaalf jaar later met geld van de Staten. De classis protesteerde in 1772 nog tegen de druk van katholieke boeren om hun protestantse personeel mee te loodsen naar de mis. De taak van de classis eindigde met de bouw van een kerk in 1838, later De Inham genoemd. Hoogland werd toen een aparte hervormde gemeente.

SLAANDE RUZIE

In 1678 kreeg de classis te maken met een rel rond de keuze van een predikant in Amersfoort. Ds Lambertus Visvliet werd ervan beschuldigd de stemming te hebben vervalst. Omdat het stadsbestuur de clas-

Een van de heel weinige foto's van een classisvergadering: Lage Vuursche 2014. Achteraan links voorzitter ds Berend Borger, rechts scriba Auke Visser.

Gerard Raven was de laatste scriba (secretaris) van de classis Amersfoort.

sis geen toestemming gaf hier te vergaderen week deze uit naar Baarn. Uiteindelijk mocht de nieuwe predikant toch blijven, en Visvliet ook. Een andere geruchtmakende kwestie was een proces over de diakonale gelden van Hoogland, dat zich vanaf 1813 negen jaar lang voortsleepte. De classis besloot daarom voortaan de diakonale kassen beter te controleren. Vanaf 1854 bemoeide men zich ook met de salarissen van dominees. In 1942-1945 gaf de classis een gezamenlijk kerkblad uit, omdat de bezetter de andere bladen had verboden.

FUSIE

Intussen hadden de Afscheidenen in 1861 ook een classis opgericht. In 1892 werd dat de gereformeerde classis. Deze had ongeveer dezelfde taken als de hervormde, waaronder een regionaal kerkblad (1941-1963). Maar in het archief is nog veel meer te vinden, zoals steun aan studenten theologie, diakonieën, kerkbouw en oecumene. Na de totstandkoming van de Protestantse Kerk fuseerden in 2006 ook de twee Amersfoortse classes, meestal ver vóór de plaatselijke kerken.

En na 399 jaar was er dus het afscheid van de classis. Hadden ze daar nu niet even één jaar mee kunnen wachten? En zal de nieuwe classis niet nog meer op afstand komen te staan? De regionale vergadering gaat door als ring Amersfoort, waarbij er meer tijd is voor ontmoeting en bezinning omdat de bestuurlijke taken zijn weggevallen. Dat is winst. ●

De erfenis van oom Ferdinand

Museum Flehite heeft een nieuw project voor leerlingen van de basisschool van 10-12 jaar. Hierbij gaan zij niet naar het museum, maar komt de museumdocent met een koffer vol collectie naar de school. En de tieners worden aan het werk gezet.

door **MARIJE VISSER**

Het is 22 jaar geleden dat ik als kersvers afgestudeerde educatiemedewerker in het depot van Museum Flehite rondstruinde. Het depot was toen nog inpandig en een plek waar ik soms naar toe vluchtte voor inspiratie. Weg van de computer, op zoek naar Huizinga's historische sensatie.

Afgelopen herfst had ik het genoeg terug te zijn in het depot, nu gevestigd op een industrieterrein. Dit keer als freelance educatief ontwikkelaar. Met behulp van collectiebeheerder Jaap van der Meer zocht ik geschikte objecten voor *De erfenis van oom Ferdinand*. De objecten moesten onbekend zijn voor de leerlingen, van verschillende materialen zijn, tegen een stootje kunnen én

in één koffer passen. Dit zijn de objecten die we kozen. Weet u wat het zijn? En welke functie ze hadden? De oplossing staat op de volgende bladzijde.

BETEKENIS GEVEN

Hoe heeft u het opgelost? Op basis van voorkennis? Met behulp van Google? Gokkend, kijkend en/of beredenerend? Er zijn veel manieren om betekenis te geven aan de wereld om ons heen en we doen dat de hele dag, ons hele leven lang. Veel kennis ligt opgesloten in het externe geheugen van de mens: boeken, het internet. Bij de interpretatie van oude gebruiksvoorwerpen kom je een eind door goed te kijken en je eigen voorkennis te raadplegen, bijvoorbeeld over eigenschappen van materiaal of gebruik van techniek. Zo kun je alleen of samen met anderen al redenerend uitzoeken waarvoor en wan-

Hoe zit dat met die erfenis van oom?

Als voorbereiding op de gastles met de museumdocent zien de leerlingen een filmpje, gemaakt in samenwerking met de Centrum voor Archeologie van de gemeente Amersfoort. Het is het vlog van Rosie, die een erfstuk van haar oom Ferdinand heeft gekregen en daar onderzoek naar doet. Drie mensen vertellen een ander verhaal, maar wat is waar? Kijk hier: <https://www.youtube.com/watch?v=SYAu7VGT2kY> en trek je eigen conclusie.

neer een voorwerp gebruikt is. Kinderen hebben minder voorkennis en levenservaring, maar zijn nieuwsgierig en gaan graag zelf op onderzoek uit. Ze willen weten hoe het zit en groeien als ze daar zelf achter komen.

Leerlingen onderzoeken.

COLLECTIE IN DE KLAS

Leerlingen onderzoeken in groepjes een object, met behulp van meetlint, vergrootglas en tekenpotlood. En ze achterhalen de functie ervan. Daarna spelen twee leerlingen de rol van deskundige, uitgedost met brillen, hoedjes en stropdassen. Zij geven uitleg over de functie van het object. Eén uitleg klopt, de andere verklaring is zelf bedacht maar ook wel plausibel. Het is aan de rest van de leerlingen om te raden welk verhaal het juiste is. Dit concept zat in de jaren tachtig ook in een televisiequiz; het is een leuke manier om leerlingen alert te houden en zorgt nog steeds voor veel hilariteit!

Nu Museum Flehite tijdelijk is gesloten, is dit een mooie oplossing om scholen te blijven bedienen met educatieve projecten. Zodra het museum weer open is ontvangen leerlingen aan het eind van de les een uitnodiging om

Leerlingen presenteren.

Kijkjes naar toen

Ook voor kleuters is er dit jaar een nieuw project ontwikkeld, in samenwerking met poppentheater Toermalijn. Op school worden zeven prachtige kijkkasten bezorgd met poppetjes in 17e-eeuwse tafereeltjes, geïnspireerd op het grote schilderij *Gezicht op Amersfoort* van Matthias Withoos in het museum. Kinderen geven hun ogen de kost en leren op speelse wijze over vroeger.

Van links naar rechts: graanmaat, carbidlamp, kinderleest, merklap, sigarenplank, ellemaat, beddenpan, kaarsensnutter.

Marije Visser heeft een eigen bureau, Marije Visser Cultuureducatie.

met hun ouders naar het museum te komen. Ook dat is belangrijk, want van de testgroepen was slechts 8% van de leerlingen eerder in Museum Flehite geweest. Het mooie van de opzet van dit project is dat de museumdocent tussen de bedrijven door veel kan vertellen over het werk in een museum. Bijvoorbeeld waar de collectie uit bestaat, wat registreren, onderzoek, conserveren en restaureren inhoudt. En dat je als museummedewerker, archivaris of archeoloog soms je verbeelding en inlevingsvermogen moet inzetten om te achterhalen waar een voorwerp voor gebruikt kan zijn. Het belang van objecten verzamelen hoeft je na deze les niet uit te leggen; dat inzicht hebben leerlingen al doende verworven.

CULTUUREDUCATIE MET KWALITEIT

Dit project kon gerealiseerd worden met een subsidie van de gemeente Amersfoort en het Fonds voor Cultuurparticipatie via Scholen in de Kunst. Een subsidie geeft de mogelijkheid eens iets nieuws uit te proberen. In nauwe samenspraak met het onderwijs wordt een project ontwikkeld dat exact aansluit bij de behoeftes van leerkrachten en scholen. Tijdens de testlessen kijken onze museumdocenten mee; ze worden al doende over de streep getrokken om ook op scholen een gastles te geven. Terwijl ze in eerste instantie het liefst in het museum bleven, want daar zijn immers de topstukken van de collectie.

Doc12 in Vathorst en De Malelande in Nieuwland hebben het project met vier groepen getest en de reacties waren zeer positief. Van de leerkracht die zei: 'Zo zouden wij eigenlijk ook meer les moeten geven' tot de leerling die vroeg 'Komen jullie nog een keer? En neem je dan andere voorwerpen mee?'

In de *Kroniek* van juni 2017 berichtten we al over een schoolproject van de stadsarcheologen. ●

EEN ZELDZAAM WANDTAPIJT UIT 1949

De Graalridders

Onlangs heeft de Oudheidkundige Vereniging Flehite een bijzonder wandtapijt aangekocht, een lacune in de museumcollectie. Het is in Baarn gemaakt bij atelier Edmond de Cneudt.

door GER DE REE

De kunstnijverheid van de 20e eeuw is voortgekomen uit de kleinschalige ambachtelijke nijverheid van de eeuw ervóór. Denk aan glasblazerijen, pottenbakkerijen en ook weverijen. Vanuit een eeuwenoude traditie van huisweverijen ontstonden aan het einde van de 19e eeuw diverse tapijtfabrieken, ook hier in Amersfoort. Na de komst van elektriciteit rond 1912 gingen de fabrieken over op weefgetouwen die met elektromotoren werden aangedreven. Als tegenhanger voor de machinale massaproductie werden vanaf de jaren dertig kunstweverijen opgericht, zoals Het Paapje in Voorschoten, De Uil in Amsterdam en in onze regio De Knipscheer (1933-1977), De Ram en De Warrekam te Laren, de handweverij van Kitty van der Myll Dekker in Nunspeet, de handweverij en tapijtknoperij Edmond de Cneudt in Soest/Baarn (1937-1984) en de handweverij van de Dames van het Kapelhuis in de Volmolen en het Kapelhuis in Amersfoort. Waarschijnlijk waren enkele van deze handweverijen op antroposofische grondslag.

DE CNEUDT

De kunstnijveraar Edmond de Cneudt (Gent 1905-1987 Baarn) vestigde in 1937 zijn handweverij en tapijtknoperij in Huize Middelwijk in Soest. Een jaar later orga-

Het aangekochte wandtapijt, 148x122 cm.

niseerde hij een tentoonstelling van zijn werk in het gebouw van het Amersfoortsche Kunstenaars Gilde aan de Muurhuizen. In 1942 verhuisde De Cneudt naar een villa in Baarn. Na de Tweede Wereldoorlog bloeide de tapijtwefkunst in Nederland opnieuw. Er werden monumentale kunstopdrachten gegeven voor openbare gebouwen. Steeds vaker waren kunstenaars betrokken bij het leveren van ontwerpen. Zo werkte De Cneudt samen met de Baarnse ontwerpers Maurits Escher en Cuno van den Steene. Van den Steene leverde tussen 1942 en 1968 ruim dertig ontwerpen voor wandtapijten, meestal bestemd voor gebouwen of schepen zoals die van de Holland-Amerika Lijn. Van den Steene maakte ook wandschilderingen, zoals voor het KNSM-gebouw te Amsterdam in 1956. In het buitenland hielden gerenommeerde kunstenaars zich in dezelfde tijd ook bezig met het ontwerpen voor wandtapijten, zoals in Frankrijk de fauvist Raoul Dufy.

Graalridders II

Edmond de Cneudt

Het wassen, het vuile water, de achterkant.

HELDENVERHALEN

In die naoorlogse periode brachten kunstenaars diverse historische heldenverhalen opnieuw tot leven, zoals De Vier Heemskinderen met het Ros Beyaert, Jeanne D'Arc en het verhaal van Parzival. Parzival was één van de ridders van de legendarische koning Arthur. Zijn levensverhaal is aan het begin van de 13e eeuw beschreven door Wolfram von Eschenbach in de versroman Parzival. Van dit laatste thema maakte Van den Steene rond 1949 enkele ontwerpen voor wandtapijten die bij De Cneudt werden uitgevoerd.

Van deze tapijten hebben wij twee exemplaren kunnen achterhalen. Allereerst de afgebeelde foto van het wandtapijt *Graalridders II* met de scène van de ontmoeting van Parzival met de Rode Ridder (mogelijk destijds bij Pander in Den Haag; huidige verblijfplaats onbekend). Het tweede tapijt toont de ontmoeting van Kundry en Parzival in Klingsors magische tuin met op de achtergrond de Graalburcht. Het was te zien in een verkoopexpositie bij de Rotterdamsche Kunstkring van 22 april tot 14 mei 1950. Het is waarschijnlijk toen al aangekocht door de firma Allan te Rotterdam, voor f1800. Welnu, dit zeldzame en fraaie wandtapijt is thans toegevoegd aan de collectie van de OVF.

Dit tapijt is geweven op een *haute-lisse*-getouw. Hierbij staat de ketting verticaal op het weefgetouw, in tegenstelling tot *basse-lisse*. Hiervoor had De Cneudt de specialist A. Chargelègue uit Parijs laten overkomen. Hij zal circa twee maanden aan dit tapijt hebben gewerkt.

DE AANWINST

Over de verwerving van 'ons' tapijt moet ik enige toelichting geven. Vorig jaar heb ik te kennen gegeven te willen aftreden uit de Collectiecommissie. In de veronderstelling dat je bij het bereiken van je 72e levensjaar moet ophoepelen uit zulke activiteiten. Toen bleek dat

Carton (collectie Gabriëlle van den Steene).

ANNE MARIEKE MILLENAAR

Overigens belde Marc van den Steene (zoon van Cuno) mij op. Hij vertelde dat het ontwerpcarton van de Graalridders altijd in het ouderlijke huis boven de bank had gehangen. Ook kreeg ik bericht van kleindochter Gabriëlle dat het nu bij haar in huis is. Mogelijk kunnen we dat nog eens verwerven.

Ger de Ree is voorzitter van de Collectiecommissie van de Oudheidkundige Vereniging Flehite.

LITERATUUR

Gerard Brouwer, 'Weefkunst in Soest en Baarn, De handweverij en tapijtknoperij Edmond de Cneudt (1937-1984)', *Flehite : historisch jaarboek voor Amersfoort en omstreken* 9 (2008) 74-95 ●

commissielid Tom Slijkerman dat jaar de 80 hoopte te bereiken. Uiteindelijk besloot ik aan te blijven. Maar ja, er was al een afscheidscadeau bedacht; men kende mijn voorliefde voor toegepaste kunst. Gerard Raven wist ook dat *De Graalridders* te koop was, tegen een vriendenprijs. Tijdens mijn 'laatste' vergadering werd ik blij verrast met de mededeling dat mijn afscheidscadeau bestond uit de aankoop, betaald uit het Fonds Bos.

RESTAURATIE

Het tapijt is geïnspecteerd door een textielrestaurator, mede op aandringen van mijn vrouw. Wij togen naar Anne Marieke Millenaar van het Noordelijk Atelier Textielrestauratie te Rasquert (Gr). Zij kwam tot de conclusie dat het tapijt van superieure kwaliteit is en dat de kleuren in alle jaren prachtig zijn gebleven. Ze heeft het gewassen, gevoerd en een ophangstelsel gegeven. En zo hing tot voor kort een waardevol voorbeeld van toegepaste kunst bij de gehoorzaal van Museum Flehite. Na de heropening van begin 2019 is het weer te bewonderen.

Een weelderige baard

De Malen van Hoogland zijn de oudste vereniging van Nederland. Daarom is de ontdekking van een variant van het middeleeuwse Malenzegel erg bijzonder.

door BURCHARD ELIAS

De Malen van Hoogland en Emiclaer, zo noemden de eigenaars van de belangrijkste boerderijen zich in een oorkonde van 1282. Zij vormden feitelijk het dorpsbestuur en waren toen al een oud college, waarvan zelfs is verondersteld dat het al van circa 800 zou dateren.

SINT PAULUS

Middeleeuwse instellingen hadden vaak een eigen zegel waarmee officiële stukken bekrachtigd konden worden. Maar de Malen op het Hoogland hadden dat toen nog niet. In noodzakelijke gevallen werd er dan gebruik gemaakt van het zegel van de Sint-Paulusabdij in Utrecht. De abdij was eigenaar van grote delen van Hoogland. Het zegel duidt er op dat toen nog toestemming van de abt was vereist voor rechtshandelingen. Vervolgens hebben de Malen een eigen zegel gekregen; het oudst bekende exemplaar stamt uit 1329. Niet verwonderlijk is dat de centrale figuur Sint Paulus met zijn attributen een zwaard en een boek is. Paulus werd afgebeeld met een kale schedel en een weelderige baard. Het zwaard verwees naar zijn onthoofding. Het rand-

Boven: afdruk van de door J.M. Lion vervaardigde tekening naar het Malenzegel uit 1339; linksonder het cliché dat onlangs opdook (gespiegeld); in groen de later gebruikte afbeelding van het Malenzegel; detail van het bodeteken.

schrift van het Malenzegel luidt: DIT ES DER MALEN SEGEL VA[N] WEDE ENDE VA[N] EMMIGLAER.

1339

In 2015 werd een cliché van dit zegel ontdekt en aan de Malen teruggegeven; het is nu in bruikleen bij Museum Flehite. Wanneer dit cliché gemaakt is kan niet met zekerheid worden bepaald. Waarschijnlijk naar een tekening uit het eind van de negentiende eeuw. De archivaris van de Malen, J.F.X. van den Bergh, wilde toen namelijk een nieuw zegelstempel laten maken, omdat het oude sinds 1814 niet meer aanwezig was. Hij koos een voorbeeld uit de achttiende eeuw. De Utrechtse archivaris S. Muller Fz. wees hem in 1893 echter op een fraai bewaard zegel van de Malen uit 1339, in het kapittelarchief van Sint Pieter. Dat sprak Van den Bergh wel aan. De Haagse heraldicus J.M. Lion werd toen benaderd om aan de hand van dat zegel een eigentijdse tekening te maken. De tekening is inderdaad gebruikt voor de vervaardiging van het Malenzegel en vermoedelijk is ook het nu opgedoken cliché hiernaar gemaakt.

IN ERE HERSTELD

Vervolgens raakte het cliché zoek; daarom sierde sinds 1963 een nieuwe versie van het zegel de uitnodigingen voor de jaarlijkse bijeenkomsten van de Malen. De baard van Paulus werd getrimd en op zijn kale hoofd verscheen een kortgeknipte haardos. De bode van de Malen, Wulfred Hofland, suggereert dat destijds niet naar het oude zegel is gekeken maar naar de afbeelding van Paulus op het bodeteken. Dat is goed mogelijk.

In de bijeenkomst van 13 juli 2016 hebben de Malengefden besloten de oude afbeelding van het zegel weer te gaan gebruiken.

Een uitgebreider versie verscheen in *De Bewaarsman: tijdschrift van de Historische Kring Hoogland* 21 (2015) 111-113 en staat op www.collegevandemalen.nl. ●

Burchard Elias is oud-directeur van Museum Flehite.

DE FASCINATIE VAN... **Piet Jonkman**

” Hoe ontwikkelt zich bij een Groninger een liefde voor Amersfoort? Eigenlijk begon dat met liefde voor een Groningse, waar ik nu al weer 47 jaren gelukkig mee ben getrouwd. Ik ging aan de TU Delft voor civiel ingenieur studeren en zij wiskunde in Amsterdam. Haar eerste baan was in Amersfoort en na mijn militaire diensttijd kwam ik te werken bij het Waterleidingbedrijf Midden-Nederland te Utrecht. Via een tussenstop in De Meern, verhuisden we definitief naar Amersfoort toen ik hier directeur van het gemeentelijk gas- en waterbedrijf kon worden. Een fijne functie bij een leuke organisatie die vóór de megafusies zelfs nog wat groter werd in regionaal Eemlandverband.

Politiek was ik ook actief. In het GPV, later opgegaan in de ChristenUnie. Hoogtepunt en belangrijke extra impuls voor mijn historische belangstelling was mijn wethouderschap in Amersfoort. Dat mocht ik acht jaar doen en onder meer monumentenzorg heeft in mijn portefeuille gezeten. Met een knipoog naar mijn verleden bij het nutsbedrijf leidde dat tot het grapje: 'Die man kent Amersfoort dus boven en onder de grond'.

Als je zoals ik erg van wandelen houdt, kun je ten volle genieten van onze stad en directe omgeving en word je ook in dat opzicht snel een kenner. Mogelijk viel dat de Oudheidkundige Vereniging Flehite op enig moment

Leden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite vertellen hoe hun specialisme ook waarde heeft voor het Amersfoortse erfgoed.

op, want ik werd gevraagd voor het bestuur. Aanvankelijk als vicevoorzitter en daarna zo'n negen jaar als voorzitter. Ja, dan komt veel samen. Hobby's uit mijn jeugd kregen bijvoorbeeld een extra Amersfoorts accent. Zo verzamel ik al jaren kartonnen bouwplaten die ik het liefst ook echt in elkaar zet. Eigenlijk onnodig te zeggen dat daar nu véél exemplaren uit onze stad bijzitten. Zo bleef mijn fascinatie voor Amersfoort groeien, naast mijn inzet voor de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) op plaatselijk, regionaal en landelijk niveau. Binnen de OVF is het dan niet moeilijk tijdens en na de bestuursjaren allerlei andere zaken op te pakken. Ik houd mij bijvoorbeeld nog steeds met enthousiasme bezig met de Stichting Flehite Publicaties en het samen met dochter Wienanda redigeren van de maandelijkse elektronische OVF-Nieuwsbrief.

Terugkijkend op mijn voorzitterschap zie ik dat de 'draai' bij de OVF van primair museumbeheerder naar een historische vereniging die zich vooral op de leden richt, redelijk goed geslaagd is. Uiteraard is een goede band met het museum gebleven, maar ik vind het fantastisch nog steeds een rol te mogen spelen bij de vele activiteiten. Van de uitreiking van het jaarboek tot en met een gastconservatorschap bij de jubileumtentoonstelling OVF 140 jaar, *Schatten van Amersfoort* in het Eemhuis. ●

DE SCHENKING VAN...

Frances Tromp van Holst

FOTO'S ARCHIEF EEMLAND

” Zo'n tien jaar geleden overleden mijn ouders hier in de Verenigde Staten en bekeken wij kinderen wat ze ons hadden nagelaten.

We vonden allerlei papieren van onze overgrootouders August Marie Tromp van Holst and Johanna Hartogh Heijs. Hun jongste zoon was Samuel en zijn zoon Marcel Johan was mijn vader. Helaas spreken wij geen Nederlands, dus hebben we er niet zoveel aan. In de prachtig volgeschreven leggers van de boekhouding las ik wel de naam Randenbroek, het landgoed van August en Johanna. Mijn vader en ik hadden eerder Amersfoort en ook het park bezocht. Ik dacht dat men daar wel geïnteresseerd zou zijn en zocht de website van het park op. Men stuurde mijn email door naar Archief Eemland, dat tot mijn vreugde enthousiast reageerde. Daarom ging ik de hutkoffer met papieren, familiefoto's en wat kunstwerken nog eens door, om te zien wat we mee zouden nemen naar Nederland.

Hoe zijn deze spullen in Amerika terechtgekomen? Vermoedelijk omdat mijn vader het enige kleinkind van August en Johanna was. Hij studeerde tropische landbouw en werkte daarna in Indonesië, tot de Nederlanders moesten vertrekken. Mijn ouders kwamen terug in Amsterdam, maar daar was geen werk. Daar

Frances en Joan zijn tweede en vierde van links. Verder Ina Loovers, Henk van Tilburg en Sjoukje Straub van het archief.

Gerard Raven van het museum met een aquarel en een oorkonde van Randenbroek.

om ging vader in 1956 naar Amerika, het land van de mogelijkheden. Hij kocht wat land en werd boer in Oregon (ten noorden van California). Het volgende jaar kwam ook moeder met de kinderen Maarten en Johanna (Joan). Ik ben er als eerste geboren en daarna mijn jongste broer Mark. Opa Saam (Samuel) overleed en daarna in 1980 mijn grootmoeder. Mijn vader ging naar Nederland en stuurde veel van de erfenis naar de VS.

Ik ben erg blij dat deze voorwerpen weer 'thuiskomen'. Onze familie dankt Archief Eemland en Museum Flehite dat onze geschiedenis en ons erfgoed nu goed bewaard blijven.

Toen we de voorwerpen overdroegen hoorden we nog een verbazingwekkend verhaal. Gerard Raven vond in een legger de aankoop van Breestraat 80, het tweede museum pand. August was voorzitter van de Oudheidkundige Vereniging Flehite en had dat in 1905 zelf aangekocht, maar was vergeten iets voor de toekomst te regelen. Toen hij in 1920 overleed vroegen de kinderen het gebouw terug en moest het museum het ontruimen. Dat had August ongetwijfeld nooit gewild... ●

Lex van de Haterd, *Wortels en vleugels* : veertig jaar persoonlijke onderwijsgeschiedenis 1978-2018 (Amersfoort: Meridiaan College 2018), niet in de handel, lvandeHaterd1953@kpnmail.nl
Auteur blikt terug op zijn werk als docent en schoolbestuurder in Amersfoort.

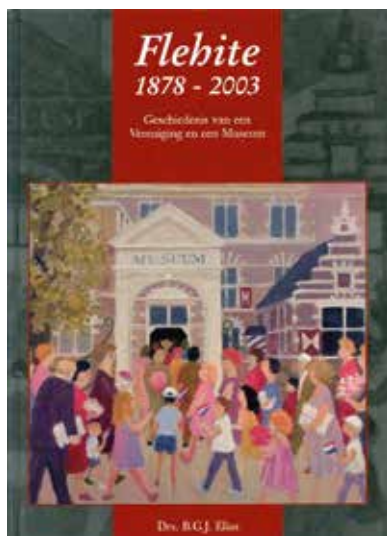
Yvonne de Korte, *Fotoverslag Koninklijk Streekbezoek Eemland 24 oktober 2017* (Amersfoort: gemeente Amersfoort 2018) geen isbn, 44 pp, prijs niet bekend (oplage 50)
Fotografen: Frank van Beek, Desiree Meulemans, *Streekbezoek Z.M. de Koning en H.M. de Koningin aan het Eemland 24 oktober 2017* (Utrecht: provincie Utrecht [2018]), geen isbn, 57 pp, prijs niet bekend.

Wim Velthuis, *Baarn in de Tweede Wereldoorlog : terugblik* (Baarn: Stichting Groene Graf 2018), geen isbn, 110 pp, €19,50 via www.groenegraf.nl
De informatie in *1000 jaar Baarn* is uitgebreid met verder onderzoek bij instellingen.

Het verhaal van de 175-jarige Inham (Hoogland 2018), geen isbn, 60 pp, €20, kerkelijkbureau@pknamersfoortnoord.nl
Boek bij de foto-expositie samengebracht door de leden. Stampvol foto's en informatie.

Nog steeds te koop

Burchard Elias, *Flehite 1878-2003 : geschiedenis van een Vereniging en een Museum* (Amersfoort 2005), isbn 90 6109 5697, 232 pp, €10

Schatten van Amersfoort : 50 topstukken uit Museum Flehite (Amersfoort 2013), isbn 978 90 820748 0 2, 124 pp, € 4,95

Ad van Liempt, Margot van Kooten, *Hier om te helpen : 150 jaar Nederlandse Rode Kruis* (Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2017) isbn 9789460034541, 400 pp, €29,95

Jubileumboek met veel nieuwe informatie. Aandacht voor Loes van Overeem, de Engel van Kamp Amersfoort.

ANNEMARIE DEGENS

Nynke Geertsma en Remko Schotsman, *52 Amersfoortse stadsgedichten & stadsgezichten* (Amersfoort, 2016), geen isbn, 110 pp, €18,95
Inventieve en soms ook humoristische gedichten en prachtige foto's geven een verrassend beeld van de stad.

Gerard Pedrol, *Hoe mijn hoofd een nachtclub werd* : Amersfoortse jaren 1967-1973

(MMPublications 2018), isbn 978 94 928300 1 2, 220 pp, €15
De wilde hippie-jaren van de jaren zestig beeldend beschreven.

Fred van Kan, *Het Capittel van Sint-Joris te Amersfoort : een geschiedenis van "Eerwaardige wijze ende seer beminde heeren"* (Hilversum, Verloren, 2018) isbn 978 90 8704 743 6, ca. 240 pp., ca €25,-. Verschijnt 8 oktober. Zie pp 10-11.

BOEKEN DIE NIET TE KOOP ZIJN KUNT U MEESTAL INZIEN BIJ ARCHIEF EEMLAND

AGENDA

De activiteiten in Museum Flehite kunnen dit jaar niet plaatsvinden door verbouwing.

Tentoonstellingen zijn geordend op einddatum.

NGV = Nederlandse Genealogische Vereniging, <http://amersfoort.ngv.nl>. Vergaderingen in De Brug, Schuilenburgerweg 2.

OVF = Oudheidkundige Vereniging Flehite

Zaterdag 1 september, 14-15.30

Museum Grombaard, Zon & Schild, Utrechtseweg 266. Geschiedenis van het psychiatrisch centrum op de zolderetage van paviljoen Berkerode. Zie wegwijzer. Normaal is het museum maandag 14-15.30 geopend.

8-9 september

Open Monumentendagen. Zie het boekje dat met de *Kroniek* is meegestuurd.

Donderdag 13 september, 17-18 uur

Historisch Café in Waterlijn, Krommestraat 5. Gratis entree en drankjes. Hoor wat er gebeurt bij andere erfgoedinstellingen en vertel je eigen verhaal.

Dinsdag 16 september, 20-22 uur

OVF-lezing door Jan Carel van Dijk: De Amersfoortse horeca in de laatste 140 jaar. Stad van Cahen, Muurhuizen 104. Niet-leden €3,50.

T/m 23 september

Armando tot Mondriaan tot Wolter: Museum Flehite te gast bij Rietveld. Expositie van 20e-eeuwse kunst uit de museumdepots. Rietveldpaviljoen, Zonnehof 8, 033 720 08 90. Dit omdat het museum verbouwd wordt.

T/m 23 september

Indische schilderijen en tekeningen van Herman Klaasen en de Indische kunstvoorwerpen van Gerard Mosterd. Tentoonstelling in het Wijkmuseum.

Oktober

Maand van de Geschiedenis: Opstand. Zie www.maandvandeGeschiedenis.nl.

www.amersfoortopdekaart.nl

Zoek de historische afbeeldingen van elke plek in Amersfoort en/of voeg nieuwe toe.

Een combinatie van de collecties van Archief Eemland en Museum Flehite.

Wijkmuseum Soesterkwartier

Sint-Bonifaciusstraat 61, elke zaterdag van 11-16 uur en op afspraak.

033 463 5661. www.wijkmuseumsoesterkwartier.nl. Gratis entree.

Open huis Centrum voor Archeologie

Iedere woensdagmiddag van 14-16.30 uur kunt u de werkplaats en expositieruimte bezoeken. Tevens spreekuur voor eigen vondsten. Westsingel 46, toegang gratis.

FOTOGRAFIE EN BEELDWERKING ANNETTE KEMPEERS

t/m 6 januari

Schatten van Amersfoort : 140 jaar op de bres voor onze stad. Tentoonstelling over de jubilerende Oudheidkundige Vereniging in Archief Eemland.

Zie het vorige nummer. Entree gratis. Ma-vr 9-17, do 10-17.

12, 13 en 14 oktober

Nationale Archeologiedagen

Zie www.archeologiedagen.nl

Maandag 15 oktober, 20-22 uur

NGV-lezing door Paul Welling: de Amersfoortse familie Welling, textielarbeiders en handwerkslieden

t/m 28 oktober

Puur Natuur, Kortegracht 11. Tentoonstelling in het Mondriaanhuis. Mondriaans vroege periode 1895-1910, met realistische taferelen waarin de natuur een hoofdrol speelde.

Donderdag 15 november, 20-22 uur

NGV-lezing door Paul Koulen over Eemlandse voorouders in Berbice, Demerara en Essequibo (Nederlandse kolonie, later Brits-Guyana).

Vanaf 3 november

Kijkdozen en Pop-upboeken. Tentoonstelling in het Wijkmuseum.

KRONIEK

verschijnt vier maal per jaar en is een uitgave van Stichting Flehite Publicaties.

U ontvangt het blad door lid te worden van:

- Oudheidkundige Vereniging Flehite voor €30,-, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt;
- Stichting Archeologie Amersfoort voor €25,- per jaar, met optie jaarboek Flehite.

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: Jan Carel van Dijk

Toscastraat 1 • 3816 TH Amersfoort

033 475 12 49

secretariaat@historisch-amersfoort.nl

www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite

Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort

033 247 11 00

info@museumflehite.nl

www.museumflehite.nl

Bezoekadres: Westsingel 50 en Breestraat 80

Open: di-vr 11-17 uur, za-zo en

tweede feestdagen 12-17 uur

Afdeling SO/Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort

033 469 48 16

ma.cramer@amersfoort.nl

Bezoekadres: Stadhuisplein 1

Open: ma-vr 9-17 uur

(graag op afspraak)

Archief Eemland

Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort

033 469 50 17

archiefeemland@amersfoort.nl

www.archiefeemland.nl

Bezoekadres: Het Eemhuis, Eemplein 73

Open: ma-vr 9-17 uur; inzien van originele

stukken alleen op afspraak

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)

Centrum voor Archeologie

Westsingel 46 • 3811 BB Amersfoort

033 463 77 97

fme.snieder@amersfoort.nl

www.amersfoort.nl/archeologie

www.stichtingarcheologieamersfoort.nl

info@stichtingarcheologieamersfoort.nl

Open: wo 14-16.30 uur en op afspraak

Redactie

Max Cramer • Jan Carel van Dijk •

Lydia Edelkoort • Joanne Fokkema •

Gerard Raven • Francien Snieder • Dirk Steenbeek

Redactieadres

Gerard Raven, Museum Flehite

Breestraat 80 • 3811 BL Amersfoort

g.raven@museumflehite.nl

De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur.

Meningen verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de *Kroniek* wordt mede mogelijk gemaakt door

Van de
Burg & Strooij
www.vandeburgtenstrooij.nl
historisch restauratiebedrijf

<http://www.vandeburgtenstrooij.nl>